

Pers Kralı Büyük Kyros'un (MÖ 559-530) Orta Asya Seferleri ve Ölümü*

Eray KARAKETİR**

Öz

Büyük Kyros'un (MÖ 559-530) Orta Asya seferleri hakkındaki bilgiler Antik Çağ yazarları vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır. Bu bilgiler bahsi geçen seferlerin kronolojisi konusunda farklı tarihler vermektedir. Buna karşın eldeki verilerden belirli bir tarihlendirme yapmak mümkündür. Buna göre, Büyük Kyros ilki Lydia Krallığı'nı yıktıktan sonra ikincisi ise Yeni Babil Krallığı'nı ele geçirdikten sonra olmak üzere Orta Asya'ya iki kez sefer düzenlemiştir. Seferlerden ilki hakkındaki bilgiler yüzeysel ve karmaşıktır. Bu yüzden bu sefer hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır. Mevcut kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Büyük Kyros'un Orta Asya'ya düzenlediği birinci sefer Orta Asya ve yakın çevresindeki yerli halklar üzerine olmuştur ve Büyük Kyros bu ilk sefer neticesinde Cadusia, Hyrcania, Parthia, Derbicia, Aria, Margiana, Chorasmia, Bactria, Gandhara, Sattagydia, Arachosia ve Drangiana'yı ele geçirmiştir. Orta Asya'ya yönelik bu ilk seferinin sonrasında Mezopotamya'yı egemenliği altına alan Büyük Kyros, bir bozkır kavmi olan İskitlerin saldırılarına son vermek amacıyla Orta Asya'ya ikinci bir sefer gerçekleştirmiştir. Kraliçe Tomris'in idaresinde bulunan İskitleri mağlup etmek için mücadele eden Büyük Kyros başarılı olamamış ve Kraliçe Tomris tarafından öldürülmüştür. Büyük Kyros'un ölümü hakkında farklı bilgiler olmakla beraber mevcut bilgilerin ortak noktası Büyük Kyros'un Orta Asya'da bir bozkır kavmi tarafından öldürüldüğüdür. Eldeki kaynaklardan edinilen göre, Büyük Kyros'un cenazesi başkent Pasargadai'da defnedilmiştir. Büyük Kyros'un iktidarı boyunca Orta Asya'da hâkimiyet kurduğu coğrafya bugünkü Afganistan'ın büyük bir kısmı ile Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan topraklarını kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Kyros, Orta Asya, Pers İmparatorluğu, Akamenidler, Persler, İskitler

---

*Bu makale, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda 2015 yılında tamamladığım Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen 14203003 proje numaralı "Pers Kralı II. Kyros (Hayatı, Şahsiyeti ve Siyasi Faaliyetleri)" isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

**Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Programı yüksek lisans mezunu. karaketireray@hotmail.com

Central Asia Expeditions of King Great Kyros (559-530 BC) and His Death

Abstract

The information about Cyrus the Great's campaigns to Central Asia has reached the present day thanks to Antique age writers. This information gives different dates about the chronology of these campaigns in question. However, it is possible to draw the exact lines of dates thanks to the data that we have. Hereunder, Cyrus the Great has embarked on two campaigns one of which had taken place right after putting an end to Lydian Kingdom and the other one that had taken place after the confiscation of Neo-Babylonian Kingdom. The information about the first campaigns is superficial and complicated. Therefore, our knowledge about this campaign is very limited. As it is understood from the present sources, the first campaign of Cyrus the Great was over local people of Central Asia and its immediate surroundings and as a result of this campaign he captured Cadusia, Hyrcania, Parthia, Derbicia, Aria, Margiana, Chorasmia, Bactria, Gandhara, Sattagydia, Arachosia and Drangiana. Cyrus the Great who took Mesopotamia under his domination after that first campaign to Central Asia, had embarked on another campaign to Central Asia in order to put an end to Scythians' attacks who are steppe people. Cyrus the Great who had tackled to defeat the Scythians ruled by Queen Tomyris had failed and was killed by Scythian Queen Tomyris. In spite of presence of different information about the death of Cyrus the Great, the common point of the information is that Cyrus the Great was killed in Central Asia by a steppe people. According to the sources we have, the funeral of Cyrus the Great was buried in capital of the Kingdom, Pasargadai. The area over which Cyrus the Great had a domination during his rule covers today a major part of Afghanistan, Uzbekistan, Tajikistan and Turkmenistan.

Key Words: Cyrus the Great, The Central Asia, The Persian Empire, The Achaemenians, The Persians, The Scythians

Giriş

Antik Çağ yazarları, Büyük Kyros'un (MÖ 559-530) Lydia seferinin ardından Orta Asya'daki yerli halklara mı yoksa Yeni Babil Krallığı'na mı sefer düzenlediği konusunda birbirinden farklı bilgiler vermektedirler. Ayrıca mevcut arkeolojik ve epigrafik kaynaklar da bu konuda kesin bir kanıt sunamamaktadır. Bununla beraber bilim insanlarının bir kısmı, Herodotos (MÖ 484-425) ve Babilli Berossus'un (MÖ 330-270) verdiği bilgilere dayanarak Büyük Kyros'un MÖ 547/546-539 tarihleri arasında yani Lydia Krallığı'nı ele geçirdiği tarih ile Yeni Babil Krallığı'nı ele geçirdiği tarih arasındaki sürede İran'a dönerek Orta Asya'ya sefer düzenlediğini savunmaktadırlar (Briant, 2002, s. 34; Petit, 1990, s. 44; Francfort, 1988, s. 170; Brosius, 2006, s. 11).

Herodotos'a göre, Büyük Kyros Lydia Krallığı'nı ele geçirdikten sonra sıradaki düşmanlarının Babilliler, Bactrialılar, Sakalar ve Mısırlılar olduğunu görür ve Anadolu'daki yerli halkların egemenlik altına alınması için komutanlarını görevlendirerek Ekbatana'ya döner. Görevlendirdiği komutanlar Anadolu'da faaliyetlerde bulunurken Büyük Kyros, Herodotos'un Yukarı Asya dediği Orta Asya'da yerli kavimler üzerinde hâkimiyet kurmakla meşgul olmuştur. Herodotos, bu kavimlerin çoğundan bahsetmeyeceğini, sadece Büyük Kyros'a en çok direnenlerden söz edeceğini söylemiştir. Yine Herodotos'un verdiği bilgilere göre, Büyük Kyros Orta Asya'daki yerli halkları boyunduruk altına aldıktan sonra Yeni Babil Krallığı üzerine yürüyerek bu krallığa da son verir ve Massagetleri de imparatorluğuna dâhil etmek amacıyla Orta Asya'ya ikinci bir sefer düzenlemiştir (Herodotos, I. 153, 177, 178, 201). Berossus ise Büyük Kyros'un Asya'nın geri kalanını aldıktan sonra Babil üzerine yürüdüğünü belirtmektedir (FGrHist vol. III C 1 364-97. Berossus= 680).

Herodotos ve Berossus'un verdiği bilgiler incelendiğinde Büyük Kyros'un Babil'e hareket etmeden önce Orta Asya'ya sefer düzenlediği anlaşılmaktadır. Ayrıca Herodotos'un ifadelerine dikkat edildiğinde, Büyük Kyros'un Orta Asya'ya birincisi Lydia Krallığı'nı yıkmasının ardından ikincisi ise Yeni Babil Krallığı'na son verişinin ardından olmak üzere, iki defa sefer düzenlediği anlaşılmaktadır. Büyük Kyros'un Orta Asya seferlerinin kronolojisi hakkındaki belirsizliklerin ilerleyen yıllarda bu konuda kanıt oluşturabilecek bir belgenin ortaya çıkması durumunda açıklığa kavuşma imkânına sahip olabileceği düşünülmektedir. Ancak konumuzla ilgili en ayrıntılı ve en eksiksiz bilgiyi Herodotos verdiği için onun verdiği bilgilerden yola çıkan bir kısım bilim insanı gibi biz de Herodotos'un verdiği kronolojiye uymak durumundayız.

Büyük Kyros'un Birinci Orta Asya Seferi

Büyük Kyros'un birinci Orta Asya (Harita-1) seferi ve bu sefer neticesinde ele geçirdiği bölgeler hakkında bilinenler, Antik Çağ yazarlarının eserlerinde geçen kısa ve çelişkili bilgilerden öteye geçememektedir. Bilim insanlarının çeşitli araştırmaları neticesinde ortaya koydukları sonuçlar Antik Çağ yazarlarının verdikleri bilgileri belli bir oranda genişletmiş olsa da Büyük Kyros'un ilk Orta Asya seferi hakkında hâlen büyük bilinmezlikler söz konusudur (Grakov, 2006, s. 289; Briant, 2002, s. 39; Petit, 1990, s. 44; Dandamayev, 1989, s. 33; Mallowan, 1985, s. 407; Frye, 1983, s. 94).

Pers egemenliği öncesindeki Orta Asya tarihi hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Elimizdeki nadir bilgilerden birisi Antik Dönem yazarlarından Diodorus Siculus (MÖ 60-30), Lucius Flavius Arrianus (M.S. 86-180) ve Marcus Junianus Justinus'a (MS 3.-4. yüzyıl) aittir. Diodorus ve Justinus,

efsanevi Asur Kralı Ninus ile yine efsanevi bir karakter taşıyan Asur Kraliçesi Semiramis'in Orta Asya'nın uzak köşelerine kadar seferler düzenleyerek Bactria'yı¹ ele geçirdiklerini belirtirler (Diodorus, II. 4; Justinus, I. 1). Arrianos'a göre, Kraliçe Semiramis, Hindistan seferinden dönerken ordusuyla birlikte Orta Asya'dan geçmiş ve bu sırada ordusunun büyük bir kısmını kaybetmiştir (Arrianos, VI. 24. 2-3). Asurluların Orta Asya'ya sefer düzenledikleri yönündeki bilgiler Ksenophon (MÖ 427-355) tarafından da doğrulanmaktadır. Ksenophon'a göre Asur kralı, Hyrcanlıları denetim altına almış, Bactriyalıların ise sınırlarını tehdit etmiştir (Ksenophon, I. 5). Pers İmparatorluğu'nun doğusuyla beraber Orta Asya'da yaşayan kavimler hakkındaki bilgilerde gözle görülür bir artış yaşanmıştır ve bu bilgilerin bir bölümü Büyük Kyros döneminden bahsetmektedir (Francfort, 1988, s. 170). Justinus'un verdiği bilgilere göre, Med boyunduruğu altındaki çeşitli kabileler Media Krallığı'nın yıkılması sonucunda Büyük Kyros'un hâkimiyetini kabul etmemişler ve bu durum Büyük Kyros'un onlara karşı sefer düzenlemesine yol açmıştır (Justinus, I. 7. 2).

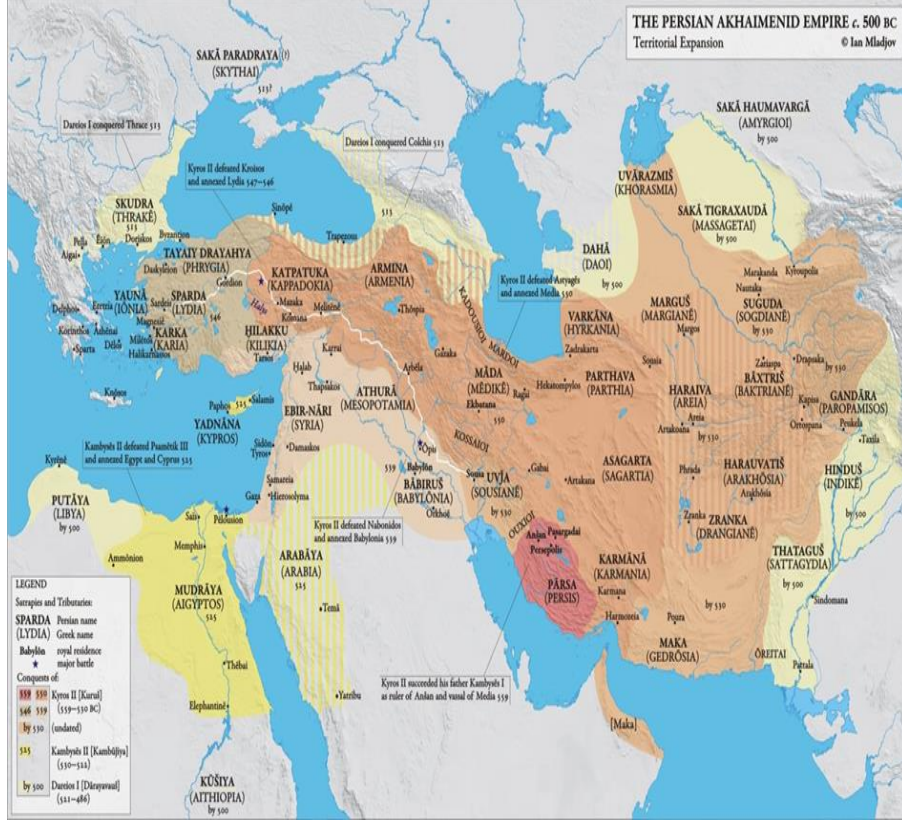
Harita-1: Bugünkü Orta Asya'nın Siyasi Coğrafyası

(<http://www.maps-continents.com/caucasus-central-asia.htm>)

¹ Yaklaşık olarak Afganistan'ın Belh eyaleti ve çevresini kapsayan alan. Bakınız: Harita-2

Harita-2: Pers İmparatorluğu'nun Hakimiyet Sahası

(<http://vietbao.vn/vi/The-gioi/5-de-che-hung-manh-nhat-trong-lich-su-loai-nguoi/181427449/159/>)

Büyük Kyros'un her iki Orta Asya seferinin güzergâhı konusunda ayrıntılı ve kesin bilgiler bulunmamaktadır. Bilim insanları Makedonya Kralı Büyük İskender'in (MÖ 356-323) Orta Asya'yı ele geçirirken, kendisinden önce bu bölgenin büyük bir kısmına sefer düzenlemiş olan Büyük Kyros'un izlediği güzergâhı takip ettiğini öne sürerek, Büyük Kyros'un Orta Asya seferlerinin rotasını ana hatlarıyla ortaya koymaya çalışmışlardır. Ancak bu yöntemle de istenilen sonuçlar elde edilememiştir (Mallowan, 1985, s. 407). Bununla birlikte konuyla ilgili elimizdeki en temel veri Damaskuslu Nikolaos (MÖ 64-?) ve Ksenophon'a aittir. Nikolaos'un anlattıklarına göre, Büyük Kyros'un ilk Orta Asya seferinin başlangıç noktası kabaca Hazar

Denizi'nin güneyini kapsayan Cadusia², Hyrcania³ ve Parthia⁴ bölgeleridir (Harita-2). Ksenophon'un verdiği bilgiler ise Büyük Kyros'un hâkimiyetine giren ilk Orta Asya kabilelerinin Cadusialılar ve Hyrcanialılar olduğunu göstermektedir. Ayrıca hem Nikolaos hem de Ksenophon'a göre, Cadusialılar, Hyrcanialılar ve Parthialılar savaş yapılmaksızın Büyük Kyros'a bağlılıklarını bildirmişlerdir (FGrHist II A 90 F 66 (14-46) 'Nikolaos' =Const. Porph. de Insid. p. 23. 23; Ksenophon, IV. 4; V. 1-4). Ancak Media Krallığı'nın yıkılmasının ardından bölgedeki siyasi otoritenin kısa bir süreliğine de olsa ortadan kalkması, bu kabilelerin bağımsız hareket etmelerine ve dolayısıyla da Büyük Kyros'un bu kabileler üzerine askeri bir sefer düzenlemesine yol açmış olmalıdır.

Bu bölgelerin ardından Büyük Kyros'un muhtemel hedefi Hazar Denizi'nin hemen doğusunda yaşayan ve Massagetlerle akraba oldukları düşünülen Derbikler olmuştur (Dandamayev, 1996, s. 44). Büyük Kyros'un Derbiklerle mücadelesi hakkındaki en geniş bilgiyi Knidos'lu Ktesias (MÖ 441-397) vermektedir. Ktesias'a göre, bu dönemde Derbiklerin lideri Amoraeus'tur. Büyük Kyros'un kendilerine doğru harekete geçtiğini gören Derbikler, Hintlilerden de destek alarak savaş hazırlığı başlamışlardır. Bir süre sonra savaş başlamış ve Derbikler, Hintlilerden aldıkları fillere Büyük Kyros'a karşı kanlı bir mücadeleye girişmişlerdir. Büyük Kyros'un süvarilerini taşıyan atlar fillerden korkup kaçmışlar ve böylece Pers ordusu önemli bir gücünü yitirmiştir. Büyük Kyros savaşın en şiddetli dakikalarında bir Hintli tarafından mızrakla yaralanmıştır. Askerleri onu ordugâha götürmüşler ve Büyük Kyros bu yaralanmadan dolayı iki gün sonra yaşamını yitirmiştir. Savaş neticesinde on bin kadar Derbik ve çok sayıda Pers askeri ölmüştür. Sonrasında ise Saka Kralı Amorges, Büyük Kyros'a olanları öğrenince yirmi bin askerle birlikte Perslere yardıma gelmiştir. Böylelikle Derbiklerle tekrar savaş yapılmıştır. Persler Sakalardan gelen desteğin de etkisiyle Derbikleri mağlup etmeyi başarmışlardır. Savaş esnasında Derbiklerin kralı Amoraeus ve iki oğluyla birlikte otuz bin Derbik ölmüştür. Pers tarafından ise dokuz bin asker yaşamını yitirmiştir. Bu savaşın ardından Derbikler Pers hâkimiyetine girmişlerdir (FGrHist III C 688 F 9 (7-8) 'Ktesias' =Phot. Bib. 72. 36a9–37a25).

Ktesias, Büyük Kyros'un Derbiklerle mücadele ettiği sırada öldüğünü ifade eder, ancak onun bu iddiasının doğruluğu konusunda çeşitli şüpheler bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar Büyük Kyros'un Derbikleri

---

²Yaklaşık olarak İran'ın Erdebil eyaletini ve bu eyaletin hemen doğusunda yer alan Azerbaycan topraklarını kapsayan alan. Bakınız: Harita-2

³ Yaklaşık olarak İran'ın Mazenderan ve Gülistan eyaletlerini kapsayan alan. Bakınız: Harita-2

⁴ Yaklaşık olarak İran'ın kuzeydoğusu ile Türkmenistan'ın güneybatısını kapsayan alan. Bakınız: Harita-2

hâkimiyet altına aldıktan sonra Aria⁵, Margiana⁶ ve Chorasmia⁷ bölgelerini ele geçirdiği yönünde ipuçları sunmaktadır. Çünkü bu üç bölge onun Orta Asya'nın iç kesimlerine ilerleyebilmesi için stratejik bir öneme sahiptir (Francfort, 1988, s. 170). Büyük Kyros'un Chorasmia'yı Babil seferinin öncesinde ele geçirdiği bilgisi Uruk'ta bulunmuş olan iki adet çivi yazılı kil tablet vasıtasıyla da doğrulanmaktadır. MÖ 534 yılına tarihlenen bu belgeler, Dadaparna isimindeki Chorasmialı birisinden bahsetmektedirler. Belgelere göre Dadaparna, Perslerin emrindeki bir habercidir (Dandamayev, 1989, s. 32).

Bu stratejik yerleri de ele geçiren Büyük Kyros'un önündeki yeni hedef Bactria olmuştur. Bactria, Büyük Kyros'un egemenliği altına giren Orta Asya'daki bölgelerin siyasi, askeri ve ekonomik yönden en önde gelenidir. Bölge hakkında çok ayrıntılı bilgiler bulunmamakla birlikte mevcut bilgiler Bactria'nın, o dönemde Doğu İran ve Orta Asya'yı kapsayan coğrafyanın en önemli merkezi olduğunu göstermektedir (Frye, 2009, s. 90). Herodotos'un Bactrialıları, Büyük Kyros'un düşmanları arasında sayması bu durumu doğrulamaktadır (Herodotos, I. 153).

Lapis Lazuli başta olmak üzere çeşitli yer altı kaynakları bakımından zengin olan bu bölgenin MÖ 3. bin yıldan itibaren Orta Asya ile Mezopotamya arasındaki ekonomik ilişkilerde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Yer altı kaynaklarının yanı sıra verimli tarım arazilerinin varlığı bölgenin ekonomik gücünün yüksek olmasının temel sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Bölge ayrıca üstün savaş becerisi olan süvarileriyle de öne çıkmaktadır (Briant, 2002, ss. 39-40). Bunların yanı sıra İran ve Orta Asya'nın, Pers dönemi öncesindeki sosyal durumu hakkında bilgi barındıran Zerdüştiliğin kutsal kitabı Avesta'nın en eski bölümü olan Gathalar, Zerdüş'tün efsanevi koruyucusu olarak bilinen Viştaspa'dan "Bactria Kralı" olarak bahsetmektedir (Dandamayev, 1996, ss. 40-43). Tüm bunlar göz önüne alındığında Bactria'nın Pers hâkimiyeti altına girmeden önce yakın çevresi üzerinde siyasi ve kültürel etkisinin güçlü olduğu anlaşılmaktadır.

Büyük Kyros'un Bactrialılarla yaptığı savaş hakkındaki bilgiler Ktesias'a aittir. Ktesias'ın verdiği bilgilere göre, Büyük Kyros ile Bactrialılar arasında bir savaş gerçekleşmiştir. Bactrialılar, savaş esnasında Astyages'in, Büyük Kyros'un eşi Amytis'in babası ve dolayısıyla Büyük Kyros'un kayınpederi olduğunu öğrenmişler ve bunun üzerine savaşa son vererek Perslere teslim olmuşlardır (FGrHist III C 688 F 9 (2) 'Ktesias'

---

⁵Yaklaşık olarak Afganistan'ın Herat eyaleti ile Türkmenistan'ın Merv şehrini kapsayan alan. Bakınız: Harita-2

⁶Yaklaşık olarak Türkmenistan'ın orta kesimlerini kapsayan alan. Bakınız: Harita-2

⁷ Yaklaşık olarak Özbekistan'ın batısı ile Türkmenistan'ın kuzeyini kapsayan Harezm bölgesi. Bakınız: Harita-2

=Phot. Bib. 72. 36a9–37a25). Ktesias'ın verdiği bu bilgiler Media Krallığı'nın hâkimiyet alanının Hindukuş Dağları'na ulaştığını ve Oxus'un (Ceyhun Nehri/Amu Derya) ötesine geçtiğini düşündürmektedir. Ancak mevcut kaynakların yetersizliği dolayısıyla bu düşünceyi kesin olarak söylemek güçtür (Cook, 1985, ss. 212-213). Bunun yanı sıra bahsi geçen bilgiler, Bactrialıların Med Kralı Astyages'e olan saygı ve bağlılıkları dolayısıyla Büyük Kyros'a teslim olduklarını akla getirmektedir. Ancak bu durumun gerçekleşme olasılığı düşüktür. Çünkü Bactria gibi askeri ve ekonomik açıdan güçlü bir bölgenin Büyük Kyros'a bu kadar kolay bir şekilde teslim olması pek mümkün görünmemektedir.

Bactria'yı da imparatorluğuna katan Büyük Kyros; Gandhara⁸, Sattagydia⁹, Arachosia¹⁰, Drangiana¹¹ ve Gedrosia¹² bölgelerine yönelmiştir (Mallowan, 1985, s. 407). Gandhara ve Sattagydia'yı ele geçirişine dair yeterli bilgi bulunmamaktadır. Arachosia, Drangiana ve Gedrosia'ya yönelik askeri harekâtı hakkında ise Antik Dönem yazarlarının eserleri vasıtasıyla az da olsa bilgi edinilebilmektedir. Antik Dönem yazarlarından Gaius Plinius Secundus'a (M.S. 23-79) göre, Büyük Kyros, efsanevi Asur Kraliçesi Semiramis'in Arachosia'ya düzenlediği bir sefer neticesinde hâkimiyeti altına aldığı Capissa şehrini ele geçirmiştir (Pliny, VI. 92). Eski Kandahar Kalesi muhtemelen bu döneme tarihlenmektedir ve bu yönüyle Gaius Plinius Secundus'un verdiği bilgileri desteklemektedir (Briant, 2002, s. 40).

Arrianos'un anlattıklarına göre, Makedonya Kralı Büyük İskender Asya seferi sırasında Drangiana'da Helmand Nehri kıyısında "Ariaspae" isimli bir kavimle karşılaşmıştır. Ariaspaeler, Büyük Kyros'un İskitlere karşı saldırısında ona yardım etmişler ve bu yüzden "Euergetes" (hayırseverler) olarak anılmışlardır. Büyük İskender, Büyük Kyros'a yaptıkları bu hizmetten dolayı Ariaspaelere saygı duymuş ve onların bağımsızlığına dokunmamıştır (Arrianos, III. 27. 4-5). Bu bilgiler Büyük Kyros'un Drangiana'yı imparatorluğuna kattığının bir işareti sayılabilir. Ayrıca bu bilgiler dikkate alındığında Büyük Kyros'un İskitlere karşı ilk saldırılarının bu dönemde başlamış olabileceği düşünülebilir.

---

⁸Yaklaşık olarak Afganistan ve Pakistan'ın kuzeydoğusunu kapsayan alan. Bakınız: Harita-2

⁹ Yaklaşık olarak Pakistan'ın Pencap eyaletinin kuzeyini kapsayan alan. Bakınız: Harita-2

¹⁰Yaklaşık olarak Pakistan'ın Pencap eyaletinin güneyini kapsayan alan. Bakınız: Harita-2

¹¹Yaklaşık olarak Afganistan'ın Kandahar eyaletinin güneyini kapsayan alan. Bakınız: Harita-2

¹² Yaklaşık olarak İran'ın Sistan ve Belucistan eyaletinin güneyini kapsayan alan. Bakınız: Harita-2

Büyük Kyros'un birinci Orta Asya seferinin son durağı Hintlilerin yaşadığı Gedrosia bölgesi olmuştur. Büyük Kyros'un Gedrosia üzerine yaptığı askeri sefer hakkındaki bilgiler, Büyük İskender'in ordusundaki üst düzey askerlerden birisi olan Nearkhos'a dayanmaktadır. Nearkhos'un verdiği bilgilerin günümüze kadar gelmesi ise Arrianos aracılığıyla olmuştur. Arrianos'un Nearkhos'a dayanarak verdiği bilgilere göre Büyük Kyros, Hintlilerin hüküm sürdüğü Gedrosia'ya doğru yola çıkar. Ancak çöl ve zorlu yollarla kaplı bu bölgede istediği gibi ilerleyemez. Bir hayli zor ulaşım koşulları dolayısıyla ordusundan sadece yedi asker hayatta kalır (Arrianos, VI. 24. 2-3). Bilim insanları hem bu bilgiyi hem de bu bilginin aksini gösterecek herhangi bir bilgi bulunmamasını dikkate alarak, Büyük Kyros'un İndus Nehri'nin ötesine geçemediği ve Hindistan'a ulaşamadığı konusunda hemfikirdirler (Briant, 2002, s. 40; Mallowan, 1985, s. 406). Hindistan'a ulaşmadan birinci Orta Asya seferini sonlandırmak zorunda kalan Büyük Kyros; Cadusia, Hyrcania, Parthia, Derbicia¹³, Aria, Margiana, Chorasmia, Bactria, Gandhara, Sattagydia, Arachosia ve Drangiana'yı ele geçirerek imparatorluğunun sınırlarını Orta Asya'ya kadar genişletmiştir (Dandamayev, 1989, s. 33). Pers Kralı I. Darius'un (MÖ 522-486) Behistun Kitabesi'nde Büyük Kyros'un ele geçirdiği Orta Asya'daki bölgelerin bir kısmının ismi geçmektedir (Dandamayev, 1996, s. 40). Bu durum Büyük Kyros'un Orta Asya'da hangi bölgeleri ele geçirdiği konusundaki düşünceleri netleştirmekte ve böylelikle de Perslerin Orta Asya'daki hâkimiyet sahasının belirlenmesinde bilim insanlarına yol göstermektedir.

Büyük Kyros'un İkinci Orta Asya Seferi ve Ölümü

Büyük Kyros, Yeni Babil Krallığı'na son verip Mezopotamya'yı hâkimiyeti altına aldıktan sonra büyük olasılıkla Mısır'ı ele geçirmeyi planlamıştır. Ancak gerçekleştirdikleri yıpratıcı akınlarla imparatorluğun kuzeydoğu sınırını oluşturan Chorasmia ve Soğdiana'yı¹⁴ tehdit eden Massagetler, Büyük Kyros'un Orta Asya'ya ikinci bir sefer düzenlemesini gerekli kılmıştır. Herodotos'un, Massagetleri Büyük Kyros'un önde gelen düşmanları arasında sayması, Persler ile Massagetler arasındaki düşmanlığı açık bir şekilde göstermektedir (Herodotos, I. 153, 201; Durmuş, 2012, s. 101; Pyankov, 2002, s. 612; Dandamayev, 1989, s. 66; Frye, 1983, s. 95). Büyük Kyros'un bu seferini incelemeye geçmeden önce Massagetler hakkında biraz bilgi vermek daha sonra verilecek bilgilerin iyi bir şekilde anlaşılmasında yararlı olacaktır.

---

¹³Derbiklerin yaşadığı alan. Yaklaşık olarak Hazar Denizi'nin güneydoğusunu kapsamaktadır. Bakınız: Harita-2

¹⁴ Yaklaşık olarak Özbekistan'ın Buhara ve Semerkant şehirleri ile Tacikistan'ın Hocent şehrini kapsayan alan. Bakınız: Harita-2

Massagetler hakkındaki en eski bilgiler Asur, Pers, Eski Yunan ve Eski Çin kaynaklarında yer almaktadır. Massagetlerin isimleri Asur kaynaklarında “Aşguzai”; Pers kaynaklarında “Saka”; Eski Yunan kaynaklarında “İskit” ve Eski Çin kaynaklarında ise “Dah-Yüe-çi” (Büyük Yüe-çi) olarak geçmektedir (Bahar, 2011, s. 460; Aytbayev, 2002, s. 632). Bilim insanlarının önemli bir kısmı Massagetlerin İskitleri meydana getiren kabilelerden biri olduklarını kabul etmektedirler (Karatay, 2012, s. 249). Onların bu düşüncesini Herodotos ve Arrianos’un verdiği bilgiler destekler niteliktedir (Herodotos, I. 201; Arrianos, IV. 17. 4-7). İskitlerin ismi ilk kez Asur Kralı Asarhaddon’un (MÖ 680-669) yazıtlarında geçmektedir. MÖ 7. yüzyıldan itibaren güçlü bir duruma gelen İskitler, Medler ve Mannalarla ittifak yaparak Asurlulara karşı mücadele etmişlerdir (Hasanov, 2009, s. 8).

Çeşitli kabilelerden oluşan İskitlerin üç büyük grubu I. Darius’un Behistun Kitabesi’nde “Saka Haumavarga” (Haoma Hazırlayan Sakalar); “Saka Paradraya” (Denizin Ötesindeki Sakalar) ve “Saka Tigrakhauda” (Sivri Başlıklı Sakalar) olarak geçmektedir (Frye, 2009, s. 86; Bahar, 2011, ss. 464-465; Head, 1992, s. 48). Yapılan araştırmalar Saka Tigrakhauda ismiyle bilinen Saka grubunun Massagetler olduğunu ortaya koymaktadır (Karatay, 2012, s. 249; Durmuş, 1996, s. 87-88).

İskitler, konargöçer bir hayatı benimsemiş oldukları için onların yaşam sürdürdükleri coğrafyanın kesin sınırlarını belirlemede çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Ancak Persler zamanında Jaxartes’ten (Seyhun Nehri/Sir Derya) Çin’e kadar uzanan sahada hüküm sürdükleri bilinmektedir (Gorshenina ve Rapin, 2008, s. 75). Herodotos’a göre Massagetler, Araxes’in (Aras Nehri); (Herodotos, I. 201, 205) Arrianos’a göre ise Soğdiana’nın doğusunda yaşamaktadırlar (Arrianos, IV. 16-17). Strabon’a (MÖ 64-MS 21) göre Seyhun Nehri, Persler ile İskitler arasındaki sınırı meydana getirmektedir (Strabo, XI. 11. 4).

Büyük Kyros döneminde Massagetlerin başında Tomris isminde bir kraliçe bulunmaktaydı. Kocasını öldürdüğü için Massagetlerin başına o geçmişti (Karatay, 2012, s. 250; Kimball, 2013, s. 103; Durmuş, 1996, s. 88). Tarihi bir şahsiyet olarak ilk defa Büyük Kyros ile yaptığı mücadeleyle tanıdığımız bu kraliçenin ismi konusunda farklı görüşler vardır. Tomris ismi sonundaki “is” ekinin Eski Yunancadan kaynaklandığını belirten bilim insanları bu ismin “demir” veya “damar” anlamına gelebileceğini ifade etmişlerdir (Durmuş, 2013, s. 45; Laypanov ve Miziyev, 2010, s. 113). Massagetlerin çeşitli araç gereçler yapmalarında demirin önemli bir yeri olduğu dikkate alındığında ve dayanıklı bir maden olan demirin gücü simgeleme olasılığı düşünüldüğünde Tomris isminin demir anlamına gelmesi güçlü bir ihtimaldir.

Massaget saldırılarını kesin şekilde durdurmayı amaçlayan Büyük Kyros, MÖ 530 yılında Massaget Kraliçesi Tomris'e karşı sefer düzenleyerek Seyhun Nehri'nin ötesine geçmiş ve burada kendi ismine ithafen Kyropolis isminde bir garnizon şehri inşa ettirmiştir (Kuhrt, 2009, s. 372; Bingöl ve Üngör, 2015, s. 40; Brosius, 2006, s. 12; Dandamayev, 1989, s. 66; Francfort, 1988, s. 171). Arrianos'a göre, Makedonya Kralı Büyük İskender, Asya seferi sırasında mücadele ettiği halklar arasından en savaşçı olanlarının bu şehre sığındığı haberini almış ve komutanlarından Krateros'u bu şehri kuşatması için görevlendirip kendisi de bir süre sonra Kyropolis'e gelmiştir. Kyropolis, Büyük Kyros tarafından inşa ettirildiği için etrafındaki diğer şehirlerdekinden daha sağlam ve yüksek surlarla çevrilmiştir. Şehrin kolay ele geçirilemeyeceğini anlayan Büyük İskender mancınıklar kurmuş ve iyi planlanmış bir saldırıyla şehri ele geçirmeyi başarmıştır (Arrianos, IV. 2-3). Cyreschata ismiyle de bilinen bu şehir hakkında ünlü coğrafyacı ve gök bilimci Claudius Ptolemaios (Batlamyus) (MS 90-168) da bilgi vermektedir. Ptolemaios'a göre, Cyreschata şehri Seyhun Nehri kıyısında kurulmuştur (Ptolemy, VI.12.5). Yapılan araştırmalar bu şehrin bugünkü Hocent ve civarında olduğunu göstermektedir (Frye, 2009, s. 94).

Büyük Kyros'un Massagetler ile mücadelesi hakkındaki en ayrıntılı bilgiler Herodotos'a aittir. Herodotos'a göre, Büyük Kyros Babil'i ele geçirdikten sonra Massagetler üzerine sefere çıkmıştır. Massaget Kraliçesi Tomris'e elçi göndererek kendisiyle evlenmek istediğini bildirmiştir. Ancak onun asıl amacının Massagetleri Pers egemenliğine katmak olduğunu anlayan Tomris onun bu isteğini kabul etmemiştir. Büyük Kyros bu hileyle Massagetlere boyun eğdiremeyeceğini anlayınca asıl niyetini ortaya koyup ordusunu Aras Nehri üzerine getirmiştir. Ardından ordusunun nehri geçebilmesi için bir köprü inşa ettirmiş ve Pers ordusu bu şekilde nehrin karşı tarafına geçmiştir (Herodotos, I. 201, 205).

Bir süre sonra Tomris, Büyük Kyros'a bir elçi göndererek ona kendilerine saldırmaktan vazgeçmesini bildirmiştir. Eğer vazgeçmezse o takdirde Massaget ülkesine doğru yoluna devam etmesini söylemiştir. Ayrıca eğer Massagetlerin Pers topraklarına gelmesini istiyorsa bunu da kendisine haber vermesini istemiştir. Bu gelişme üzerine Büyük Kyros Perslerin ileri gelenlerini çağırıp ne yapması gerektiği konusunda onların fikirlerini almıştır. Neticede Tomris ve ordusunun Pers topraklarına girmesinin doğru karar olduğu konusunda fikir birliğine varılmıştır. Ancak Büyük Kyros'un esir alarak beraberinde götürdüğü Lydia Kralı Kroisos (MÖ 560-546) bu kararın yanlış olduğunu ifade etmiş ve Büyük Kyros'a eğer Massagetlerle Pers topraklarında savaşsa savaşı kaybettiği zaman imparatorluğunu da kaybetmek durumunda kalacağını, fakat savaşa Massaget topraklarında başlarsa Massagetlerin ülkesinin merkezine kadar ilerleme şansına sahip olacağını söylemiştir. Ayrıca Massagetleri yenmek için onların konakladığı

yere kadar ilerlemesi gerektiğini belirtmiştir. Büyük Kyros bu sözlerin kendisi ve ordusu için doğru mu yoksa yanlış mı olduğunu düşünürken Kroisos, Massagetlere boyun eğdirmek için bir plan kurmuş ve planını Büyük Kyros'a anlatmıştır. Bu plan doğrultusunda Büyük Kyros'a büyük bir ziyafet düzenlemesini, ziyafet sona ermeden Pers ordusunun zayıf güçteki askerlerini bu ziyafetin başında bırakıp ordusunun geri kalanıyla birlikte nehrin kıyısına geri çekilmesini söylemiştir. Ziyafeti gören Massagetlerin harekete geçip ziyafetten yararlanmak istedikleri esnada onların bu zayıf anını fırsat bilen nehir kıyısındaki Pers ordusunun saldırıya geçmesini istemiştir (Herodotos, I. 206-207).

Kroisos'un bu planı karşısında Büyük Kyros, Pers ileri gelenleriyle birlikte aldığı kararı bir kenara bırakıp Kroisos'un söylediklerini yapmaya karar vermiştir. Ardından Tomris'e bir haber göndererek nehri aşip Massaget topraklarına gireceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Tomris geri çekilmiştir. Kısa bir süre sonra Büyük Kyros, imparatorluğun yönetimini seferden dönene kadar olmak üzere, oğlu II. Kambises'e (MÖ 530-522) bırakıp Kroisos'u da ona emanet ederek ona iyi davranmasını söylemiştir. Bu gelişmelerin ardından yola çıkmış ve Aras Nehri'ni geçip Massaget topraklarına girmiştir. Ardından Kroisos'un planını uygulamıştır. Ziyafeti gören Tomris'in ordusunun üçte biri ziyafet alanına gelmiş ve buradaki Pers askerlerini öldürerek ziyafetteki yemeklerle karınlarını doyurmaya koyulmuşlardır. Yemek sırasında içtikleri şarabın etkisiyle sarhoş olan Massaget askerleri bir süre sonra uykuya dalmışlardır. Bu durumu gören beklemedeki Pers ordusu uykudaki Massaget askerlerinin üzerine saldırarak bir kısmını öldürmüş, bir kısmını ise esir almışlardır. Esir alınanlar arasında Tomris'in oğlu Spargapises de vardır ve ziyafeti basan Massaget askerlerini o yönetmektedir (Herodotos, I. 208, 209, 211).

Oğlu ve askerlerinin uğradığı saldırıyı haber alan Tomris, Büyük Kyros'a bir elçi göndererek ona bu başarısının aslında Pers ordusunun gücü sayesinde değil, Massaget askerlerinin sarhoş olması neticesinde gerçekleştiğini söylemiştir. Ondan, oğlu Spargapises'i kendisine teslim etmesini ve Massagetlerin topraklarından çıkıp ülkesine dönmesini istemiştir. Eğer bu söylediklerini dikkate almaz ise onu kana doyuracağını bildirmiştir. Büyük Kyros, Tomris'in uyarılarına aldırmamıştır. Bu sırada Tomris'in oğlu Spargapises sarhoşluktan ayılıp aklı başına gelince ellerinin çözülmesi için Büyük Kyros'a yalvarmıştır. Bu isteği yerine getirilince Perslerin elinde esir olmaksızın ölmeyi tercih edip ani bir hareketle kendisini öldürmüştür (Herodotos, I. 212-213).

Tomris, uyarılarının Büyük Kyros tarafından önemsenmediğini görünce savaş hazırlığına başlayıp Büyük Kyros'un üzerine yürümüştür. İki taraf arasında sabah vaktinde çok şiddetli bir savaş başlamıştır. İki taraf da

savaşa önce uzaktan birbirlerine ok atarak başlamışlardır. Oklar tükenince kargı ve hançerlerle birbirlerinin üzerine saldırmışlardır. Her iki ordu da uzun süre birbirine üstünlük kuramamış, ancak savaşın ilerleyen anlarında Pers askerlerinin çok büyük bir bölümüyle beraber Büyük Kyros da öldürülmüş ve böylece Massagetler Pers ordusunu yenmeyi başarmışlardır. Savaşın ardından Tomris elinde kan dolu bir tulum ile ölüler arasında Büyük Kyros'un cesedini aramıştır. Kısa bir süre sonra Büyük Kyros'un cansız bedenini bulup kafasını kanla dolu olan tulumun içine sokmuştur. Bu şekilde önceden kendisini uyardığı üzere Büyük Kyros'u bir bakıma kana doyurmuştur. Herodotos, Büyük Kyros'un ölümü konusunda farklı hikâyeler olduğunu ve kendisinin gerçeğe en yakın olanını anlattığını söylemektedir (Herodotos, I. 214).

Büyük Kyros'un son savaşı ve ölümü konusundaki diğer bilgiler Berossus, Ktesias ve Diodorus vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır. Berossus'a göre, Büyük Kyros İskitler gibi bir bozkır kavmi olan Dahae kabilesiyle savaşırken ölmüştür (FGrHist vol. III C 1 364-97. Berossus= 680). Ktesias'a göre, yine konargöçer bir halk olan Derbiklerle mücadelesi sırasında yaralanmış ve yaralandıktan iki gün sonra hayata gözlerini yummuştur (FGrHist III C 688 F 9 (7-8) 'Ktesias' =Phot. Bib. 72. 36a9-37a25). Diodorus'a göre ise Büyük Kyros'u yenmeyi başaran İskit kraliçesi onu hapsedmiş ve ona işkence yapmıştır (Diodorus, II. 44). Büyük Kyros'un son savaşını yaptığı bölgenin neresi olduğu konusunda ise bilim insanları çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. Bu görüşlere göre; Ceyhun Nehri kıyısı, Tanrı Dağları civarı ve Talas bölgesi Büyük Kyros'un son savaşını gerçekleştirdiği tahmin edilen yerler olarak öne çıkmaktadır (Aşan, 2002, s. 629).

Büyük Kyros gibi üstün askeri becerilere ve güçlü bir orduya sahip birisinin antik yazarlarca farklı şekillerde tanımlanan ancak bozkır yaşam tarzını benimsemiş olmasından şüphe duyulmayan bir halka karşı neden başarısız olduğu bir merak konusudur. Arrianos, Perslerin Orta Asya'da mağlup olmalarında mevzilerinin uygun olmaması ihtimalinin mi, askeri yetenekleri bakımından düşmanlarından geri olmaları ihtimalinin mi, yoksa Büyük Kyros'un herhangi bir hatası olması ihtimalinin mi etkili olduğunu bilmediğini ifade etmektedir (Arrianos, V. 4. 5). Bahsi geçen belirsizlik bozkır kavimlerinin savaşma yöntemleriyle açıklığa kavuşabilir. Öyle görünmektedir ki düşman tarafından etrafları sarılan Büyük Kyros ve ordusu, konargöçer halkların savaşma yöntemlerine pek alışık olmadıkları için başarılı bir mücadele ortaya koyamamışlar ve ağır bir yenilgi almışlardır. Diğer yandan Massagetlerin kazandığı bu zafer onların askeri gücünün yüksek bir seviyede olduğunu göstermektedir (Durmuş, 2013, s. 58; Durmuş, 1996, s. 90; Petuhov ve Vasilyeva, 2008, s. 39).

Büyük Kyros, Anadolu ve Mezopotamya’da uyguladığı satraplık sistemini Orta Asya’da ele geçirdiği bölgelerde de uygulamıştır. Bu konudaki en net bilgiyi Ktesias vermektedir. Ktesias’a göre, Büyük Kyros ölüm döşeğindeyken küçük oğlu Tanyoksarkes’i (Bardiya/Smerdis) Bactria, Chorasmia, Parthia ve Carmania¹⁵ bölgelerinin yönetimiyle görevlendirmiş ve üvey oğulları Spitakes’i Derbiklere, Megabernes’i ise Barcanialılara¹⁶ satrap olarak seçmiştir (FGrHist III C 688 F 9 (8) ‘Ktesias’ =Phot. Bib. 72. 36a9–37a25). Ayrıca Media Krallığı’nın çekirdek bölgesini oluşturan coğrafyanın bu dönemde Media satraplığı olarak isimlendirildiği ve satraplık merkezinin Ekbatana olduğu bilinmektedir (Garthwaite, 2011, s. 55; Öliev, 2007, s. 202). Yapılan araştırmalar Pers egemenliği boyunca Orta Asya’nın Bactria, Soğdiana ve Margiana olmak üzere, belli başlı üç büyük satraplığa ayrıldığı göstermektedir (Gorshenina ve Rapin, 2008, s. 74).

Antik yazarlar Büyük Kyros’un kaç yıl krallık yaptığı konusunda farklı süreler vermektedirler. Büyük Kyros Herodotos’a göre, yirmi dokuz yıl; Ktesias’a göre, otuz yıl; Romalı devlet adamı ve filozof Marcus Tullius Cicero’ya (MÖ 106-43) göre ise kırk yıl iktidarda kalmıştır. Cicero ayrıca Büyük Kyros’un yetmiş yaşında öldüğünü söylemektedir (Herodotos, I. 214; FGrHist III C 688 F 9 (8) ‘Ktesias’ =Phot. Bib. 72. 36a9–37a25; Cicero, I. 23. 46). Biz bu konuda Herodotos’un verdiği süreyi göz önünde bulundurarak Büyük Kyros’un ölüm tarihini bilim insanlarının bir kısmı gibi, MÖ 530 olarak kabul etmekteyiz. Ayrıca Büyük Kyros’un Cicero tarafından belirtilen ölüm yaşıyla Herodotos tarafından açıklanan ölüm tarihi birleştirildiğinde Büyük Kyros’un MÖ 600 yılında doğmuş olduğu sonucu ortaya çıkar ki bu sonuç bilim dünyasında genel kabul gören kronolojiyle uyuşmamaktadır. Bu sebeple Cicero’nun verdiği bilgiye güvenmek mümkün görünmemektedir.

Ktesias’ın verdiği bilgilere göre II. Kambises, babası Büyük Kyros’un cenazesini Bagapates isminde bir saray görevlisinin gözetiminde Persia’ya göndermiş ve babasının vasiyetine göre bir cenaze töreni düzenlenmesini emretmiştir (FGrHist F 13 Phot. Bibl. 72 p. 37a 26 – 40a 5: (9)). Bilim insanları Ktesias’ın verdiği bu bilgilere dayanarak Büyük Kyros’un cenazesinin Persia sınırları içerisinde yer alan Pasargadai’daki anıt mezara (Resim-1) gömüldüğünü kabul etmektedirler (Briant, 2005, s. 12; Dandamayev, 1989, s. 68; Frye, 1983, s. 95; Ulyam, 2002, s. 64). Herodotos’un verdiği bilgilere göre, Büyük Kyros’un ölümü üzerine Pers İmparatorluğu tahtına oğlu II. Kambises geçmiştir (Herodotos, II. 1). Büyük Kyros her ne kadar Orta Asya’ya tamamen hâkim olma hedefine ulaşamamış

---

¹⁵Yaklaşık olarak İran’ın Kirman eyaletini kapsayan alan. Bakınız: Harita-2

¹⁶Yaklaşık olarak İran’ın Sistan ve Belucistan eyaletinin kuzeyini kapsayan alanda yaşayan halk. Bakınız: Harita-2

olsa da bugünkü Afganistan'ın büyük bir kısmı ile Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan topraklarını ele geçirmeyi başarmıştır (Kuhrt, 2009, s. 372). Herodotos ve Diodorus, Büyük Kyros'un gerek saygın karakteri, gerekse başarılı faaliyetleri dolayısıyla Persler tarafından "baba" şeklinde anıldığını belirtmektedirler (Herodotos, III. 89; Diodorus, IX. 24).

Resim-1: Büyük Kyros'un Anıt Mezarı

<https://thesecondachilles.files.wordpress.com/2014/03/image26.jpg>

Sonuç

Büyük Kyros'un Orta Asya'ya düzenlediği seferlerle ilgili bilgiler Antik Çağ yazarları aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Antik Çağ yazarlarının anlattıkları, seferler hakkında kimi zaman detaylı, kimi zaman ise yüzeysel bilgiler içermekte ve seferlerin kronolojisi hakkında bazı çelişkiler

doğurmaktadır. Bununla beraber Herodotos ve Berossus'un aktardıkları, seferleri belirli bir kronolojiye oturtmamıza yardım etmektedir. Buna göre, Büyük Kyros ilki Lydia Krallığı'nı yıktıktan sonra, ikincisi ise Yeni Babil Krallığı'nı ele geçirdikten sonra olmak üzere Orta Asya'ya iki kez sefer düzenlemiştir. İlk seferi hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Ancak eldeki az sayıdaki veri zaferle neticelenen bu seferin Cadusia, Hyrcania, Parthia, Derbicia, Aria, Margiana, Chorasmia, Bactria, Gandhara, Sattagydia, Arachosia ve Drangiana bölgelerindeki yerli kavimler üzerine düzenlendiğini açık bir şekilde göstermektedir.

Bu ilk seferin ardından Mezopotamya'ya yönelen Büyük Kyros Yeni Babil Krallığı'nı ele geçirerek Mezopotamya'da Pers hâkimiyetini başlatmıştır. Sonrasında ise İskitlerin Pers İmparatorluğu'nun Orta Asya'daki topraklarına aralıklarla saldırılar düzenlemeleri üzerine, Orta Asya'ya ikinci bir sefer düzenlemiştir. Bu dönemde İskitlerin başında Kraliçe Tomris vardır. Büyük Kyros İskitlerle giriştiği mücadeleyi kaybetmiş ve Tomris tarafından öldürülmüştür.

Antik Çağ yazarları Büyük Kyros'un ölümüne dair birbirinden farklı bilgiler vermektedirler. Ancak bu bilgilerin hepsinin birleştiği ortak nokta Büyük Kyros'un Orta Asya'da bir bozkır kavmi ile savaşırken öldüğüdür. Mevcut kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Büyük Kyros'un cenazesi kendi iktidarı döneminde inşa edilen başkent Pasargadai'da defnedilmiştir. Büyük Kyros'un iktidarda kaldığı süre konusunda Antik Çağ yazarları farklı tarihler ileri sürseler de günümüz bilim insanlarının önemli bir kısmı bu sürenin yirmi dokuz yıl olduğunu savunmaktadırlar.

Büyük Kyros'un Orta Asya'da ele geçirdiği bölgelerin Pers egemenliğinden ne şekilde etkilendiği ise bilim insanlarının dikkatini çeken önemli noktalardan birisidir. Ele geçirilen yerlerde Pers etkisi öncelikle yönetim konusunda ortaya çıkmıştır. Antik kaynaklarda geçtiği üzere Büyük Kyros ele geçirdiği yerlerde Pers yönetim sisteminin ana yapısını oluşturan satraplık sistemini uygulamıştır. Bu sistemin ele geçirilen bölgelerdeki bütün idari yapıyı en üstten en alt kademeye kadar etkilemiş olması çok muhtemeldir. Bunun yanı sıra adı geçen bölgelerin askeri, ekonomik, dini ve diğer günlük faaliyetler bakımından Pers kültürüyle etkileşim içine girmiş olması kaçınılmazdır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Büyük Kyros'un bahsedilen bölgeleri Pers İmparatorluğu'na dâhil edip Pers siyasi ve kültürel gücünü imparatorluğun merkezinden çok uzak coğrafyalara taşıdığı görülmektedir. Büyük Kyros'un Orta Asya'da egemen olduğu coğrafya bugünkü Afganistan'ın büyük bir kısmı ile Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan topraklarını kapsamaktadır.

Kaynakça

- Aşan, M. B. (2002). Yesi ve Çevresinde Sakalar. *Türkler Ansiklopedisi*, 1, 628-631.
- Aytbayev, A. (2002). Massagetler Hakkındaki Eski Kaynaklar. *Türkler Ansiklopedisi*, 1, 632-636.
- Bahar, H. (2011). *Eskiçağ Uygarlıkları*. Konya: Kömen Yayınları.
- Bingöl, A. ve Üngör, İ. (2015). İskender'in Rüyası: Persler, Düşünce Dünyasında Türkiz, 35, 31-84.
- Briant, P. (2005). History of The Persian Empire 550-330 BC. John Curtis and Nigel Tallis (Eds.). *Forgotten Empire: The World of Ancient Persia*(pp. 12-17). London: The British Museum Press.
- Briant, P. (2002). *From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.
- Brosius, M. (2006). *The Persians: An Introduction*. New York: Routledge.
- Cook, J. M. (1985). The Rise of the Achaemenids and Establishment of Their Empire. *The Cambridge History of Iran*, 2, 200-291.
- Dandamayev, M. A. (1996). Media and Achaemenid Iran. János Harmatta (Ed.). *History of Civilizations of Central Asia: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250*(pp. 35-64). Paris: UNESCO Publishing.
- Dandamayev, M. A. (1989). *A Political History of the Achaemenid Empire*. Leiden: E. J. Brill.
- Diodorus Siculus (1935-1946). *Diodorus of Sicily*. (Trans. C. H. Oldfather). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Durmuş, İ. (2013). *Türk Tarihinin Öncüleri: Alp-Er Tonga, Tomris, Mo-Tun, Attila, Bilge Kağan*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Durmuş, İ. (2012). *İskitler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Durmuş, İ. (1996). Massagetler. *Bilig*, 3, 86-91.
- Əliev, İ. (2007). Azərbaycan Torpaqları Fars Əhəmənilər (Haxamanişilər) Dövlətinin Tərkibində. İqrar Əliev (Ed.). *Azərbaycan Tarixi Ən Qədimdən Bizim Eranın III Əsri*(ss. 202-212). Bakü: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A. Bakıxanov Adına Tarix İnstitutu.

- FGrHist=*Die Fragmente der griechischen Historiker*. Jacoby, F. (1923-1958). Berlin and Leiden: E. J. Brill.
- Francfort, H. P. (1988). Central Asia and Eastern Iran. *The Cambridge Ancient History*, IV, 165-193.
- Frye, R. N. (2009). *Antik Çağlardan Türklerin Yayılmasına Orta Asya Mirası*. (Çev. Füsun Tayanç ve Tunç Tayanç). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Frye, R. N. (1983). *The History of Ancient Iran*. München: C. H. Beck.
- Garthwaite, G. R. (2011). *İran Tarihi*. (Çev. Fethi Aytuna). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Gorshenina, S. ve Rapin, C. (2008). *Kabil'den Semerkand'a Arkeologlar Orta Asya'da*. (Çev. Saadet Özen). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Grakov, B. N. (2006). *İskitler*. (Çev. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Hasanov, Z. (2009). *Çar İskitler: İskitler ve Eski Oğuzların Etno-Dil Özdeşleştirilmesi*. (Çev. İlyas Topsakal). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Head, D. (1992). *The Achaemenid Persian Army*. Stockport: Montvert Publications.
- Herodotos (1983). *Herodot Tarihi*. (Çev. Müntekim Ökmen). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Karatay, O. (2012). *İran ile Turan: Eskiçağ'da Avrasya ve Ortadoğu'yu Hayal Etmek*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kimball, J. D. (Mart-Nisan 2013). Savaşçı Kadınlar. *Aktüel Arkeoloji*, 32, 100-113.
- Ksenophon (2007). *Kyros'un Eğitimi (Kyrou Paideia)*. (Çev. Furkan Akderin). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kuhrt, A. (2009). *Eskiçağ'da Yakındoğu Yaklaşık MÖ 3000-330*. (Çev. Dilek Şendil). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Laypanov, K. T. ve Miziyev, İ. M. (2010). *Türk Halklarının Kökeni*. (Çev. Hatice Bağcı). İstanbul: Selenge Yayınları.

- Lucius Flavius Arrianus, (2005). *İskender'in Seferi (Aleksandrou Anabasis)*. (Çev. Furkan Akderin). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Mallowan, M. (1985). Cyrus the Great (558-529 B.C.). *The Cambridge History of Iran*, 2, 392-419.
- Marcus Junianus Justinus, (1853). *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*. (Trans. with notes by the Rev. John Selby Watson, Henry G. Bohn). London: York Street, Convent Garden.
- Marcus Tullius Cicero, (1839). *De Divinatione*. Henry Ellis Allen (Ed.). Dublin: Apud B. Fellowes.
- Petit, T. (1990). *Satrapes et Satrapies dans l'empire achéménide de Cyrus le Grand à Xerxès Ier*. Paris: Les Belles Lettres.
- Petuhov, Y. D. ve Vasilyeva, N. İ. (2008). *Yevraziyskaya İmperiya Skifov*, Moskva: Veçe.
- Pliny, (1942). *Natural History*. Volume II: Books 3-7. (Trans. by H. Rackham). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Ptolemy, (2000). *Ptolemy's Geography*. (An Annotated Translation of the Theoretical Chapters by J. Lennart Berggren and Alexander Jones). Princeton: Princeton University Press.
- Pyankov, İ. V. (2002). Sakalar. *Türkler Ansiklopedisi*, 1, 611-619.
- Strabo, (1928). *Geography*. Volume V: Books 10-12. (Trans. by Horace Leonard Jones). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Ulyam, K. (2002). *Persı i Midyane: Poddannie İmperii Akhemenidov*. Moskva: Tsentrpoligraf.